

Almaz HƏSƏNOIZI

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: gonsel_gonsel@yahoo.co.uk

Orcid: 0009-0001-8692-2318

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.4.66>

“GOROĞLU” – TÜRKMƏN EPOSU AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ

Açar sözlər: Koroğlu, türkmən, Azərbaycan, epos, qəhrəman

SUMMARY

“GOROĞLU” - TURKMEN EPIC IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

It is known that during the years of Soviet power, the epics of the Turkmens, Uzbeks and other peoples were translated into Russian and published and in a number of cases, based on these publications, studies were carried out in Azerbaijan. Indeed, in addition to Russian translations of folklore texts in these scientific publications, the addition of originals, explanations and comments, as well as musical notes increases their value. However, the Russian language is completely different from the Turkic languages both in morphological features and in lexical composition. This leads to the loss of the unique flavor (especially the meaning of set expressions and metaphors) of texts in Turkic languages during translation.

Mutual comparison of Turkmen and Azerbaijani folk literature, music, rituals, traditions, more precisely, folklore, which are the heirs of the ancient Oghuzes, is important, but it still awaits its researchers. Translation, publication and comparison of the spiritual riches of these fraternal peoples are important not only from the point of view of studying the similarities of folklore texts, customs and rituals, but also from the point of view of studying the sources of written literature, as well as the etymology and form of change of some words in the dictionary of both languages. More precisely, the works carried out in this area, in addition to folkloristics, are valuable sources for the field of language history, etymology, dialectology, as well as the history of Turkic.

Thus, the translation of the Turkmen “Goroghlu” from the original can be assessed as one of the necessary steps taken in the direction of studying the culture of fraternal peoples.

Key words: Goroghlu, Turkmen, Azerbaijan, epos, heroic

РЕЗЮМЕ

“ГЕРОГЛУ” - ТУРКМЕНСКИЙ ЭПОС НА АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Известно, что в годы советской власти эпосы туркмен, узбеков и других народов были переведены на русский язык и опубликованы, а в ряде случаев на основе этих публикаций были проведены исследования, проводимые в Азербайджане. Ведь помимо русских переводов фольклорных текстов в эти научные издания добавление оригиналов, пояснений и комментариев, а также музыкальный нот повышает их ценность. Однако русский язык совершенно отличается от тюркских языков как по морфологическим особенностям, так и по лексическому составу. Это приводит к утрате уникального колорита (особенно смысла устойчивых выражений и метафор) текстов на тюркских языках при переводе.

Взаимное сопоставление туркменской и азербайджанской народной литературы, музыки, обрядов, традиций, точнее, фольклорного творчества, являющихся наследниками древних Огузов, важно, но оно еще ждет своих исследователей. Перевод,

публикация и сопоставление духовных богатств этих братских народов важны не только с точки зрения изучения сходства фольклорных текстов, обычаев и обрядов, но и с точки зрения изучения источников письменной литературы, а также этимологии и формы изменения некоторых слов в словаре обоих языков. Точнее, работы, выполненные в этой области, помимо фольклористики, являются ценными источниками для области истории языка, этимологии, диалектологии, а также истории тюркских народов.

Таким образом, перевод туркменского “Гёроглу” с оригинала можно оценить как один из необходимых шагов, предпринятых в направлении изучения культуры братских народов.

Ключевые слова: Гёроглу, туркмен, Азербайджан, эпос, герой

Giriş. Məlumdur ki, dastanlar digər janrlarla müqayisədə həcmində görə daha böyük imkanlara malikdir, yəni burada forma xalqın zəngin kultürünün bütün sahələrini (ifa, rəqs, poetik söz) canlandırmaq üçün geniş meydan verir. Nəsr və nəzmin növbələşməsi isə ustad aşıqlara öz məharətlərini, bilik və bacarıqlarını ifadə etməyə şərait yaratdığı kimi, bu janrın tədqiqatçılarına da xalqının istedadlı nümayəndələrinin gözəl əsərlərilə fəxr etmək, onlarla öyünmək, qürur duymaq üçün fürsət verir. Bundan başqa, toy mərasimlərində geniş kütlə qarşısında, bəzən evlərdə qonaqlıqlar zamanı musiqi ilə ifa edilməsi dastanların xalq arasında geniş yayılması ilə nəticələnir.

Təkcə Azərbaycanda deyil, digər türk xalqları arasında da dastanlar içərisində ən çox ifa edilən “Koroğlu”dur desək, yanılmazıq. Hər şeydən əvvəl, xalqın mübarizlik, cəngavərlik ovqatının ifadəsi kimi bu dastan dillərdə əzbər olmuş, bu gün də özünün parlaq həyatını sürməkdə davam etdirməkdədir. Eposu fransız dilinə tərcümə və nəşr etdirən məşhur yazıçı Jorj Sand (1804-1876) dastanın populyarlığını belə dəyərləndirir: “Koroğlunun şücaətlərindən bəhs edən hekayətlər Homer dövründə Troya müharibələrindən söz açılan hekayətlər qədər məşhurdur” [Sand (2007):98].

Dastanın Azərbaycan və türkmən versiyalarının yaranma səbəblərilə bağlı mülahizələr

Məlumdur ki, sovet ideoloji sisteminin xalq yaradıcılığına qarşı qeyri-obyektiv münasibəti nəticəsində iyirminci yüzildə insanları azadlığa, hüriyyətə, qəhrəmanlığa səsləyən folklor örnəkləri ya senzura tərəfindən “qayçılanmış”, ya da insanlar kimi “repressiya qurbanları”na çevrilmiş, yəni tamamilə yasaq edilmişdir. Bundan əlavə, folklor mətnləri, bir çox hallarda, məcburən həqiqi məzmunundan uzaqlaşdırılaraq, sosialist ideologiyası fonunda yanlış təhlilə cəlb olunmuş, hətta bəzi örnəklərin unudurulmasına belə cəhd edilmişdir.

Qeyd etməliyik ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”u yasaqlamağa müvəffəq olan sovet ideoloji sisteminin “Koroğlu”ya qarşı münasibəti bir qədər fərqli mahiyyət daşımışdır. Xalq içərisində geniş yayılması, ağızdan-ağıza dolaşaraq, dillərdə əzbər olması bu dastanın yasaqlanmasına, təbii ki, imkan verməzdi, lakin, dastanın həmin dövrdəki təhlilləri sovet yanaşma tərzindən qurtula

bilməmişdir. Məsələn, beşcildlik “Azərbaycan dastanları” kitabının “Koroğlu”ya həsr edilmiş dördüncü cildinin “Müqəddimə”sində yazılır: “Diqqət edilsə, “Koroğlu” eposunun da Azərbaycanın Rusiya ilə birləşməsindən sonrakı dövrdə daha da böyümə, genişlənmə mənasında inkişaf etmədiyini aydın olar. Çünki bu birləşmə ilə “Koroğlu” eposunun əsas mübarizə obyektini olan Osmanlı və İran istilasını təhlükəsi aradan qaldırılmışdır” [AD, (1965):7]. Göründüyü kimi, eposun təhlili sovet siyasətinə uyğun şəkildə aparıldığı üçün onun yasaqlanmasına ehtiyac qalmır.

Məlumdur ki, “Koroğlu” həm türk, həm də digər (gürcü, ərəb, tacik..., hətta erməni) xalqlar içərisində yayılmış, aşuqlar, baxşılar tərəfindən saz, dutar və başqa milli alətlərdə ifa edilən, həmçinin dünyanın müxtəlif dillərində (ingilis, fransız, rus, fars, macar və s.) nəşr olunmuş möhtəşəm bir dastandır.

Dastanın müxtəlif versiya və variantlarını qarşılaşdıran məşhur folklorşünas alim B.A.Karriyev (1914-1981) Moskvada 1983-cü ildə həm türkmən, həm də rus dilində nəşr edilmiş “Goroğlu”nun (“Qöroqlı”) “Ön söz”ündə yazır: “Bir çox xalqların və nəsillərin əsəri olan “Goroğlu” biri digərindən süjet, bədii yaradıcılıq vasitələri, o cümlədən hadisələrin təsviri və özünəməxsus xüsusiyyətlərilə fərqlənir. Cənubi Azərbaycan versiyasında o birilərdən fərqli olaraq, tarixi elementlər daha çoxdur. O Cəlalilər (XVI əsr), həmçinin XVI-XVII əsrdəki digər xalq hərəkatı hadisələrini əks etdirir” [Qöroqlı, (1983):7].

Karriyev türkmən versiyasına da Azərbaycan dastanında olduğu kimi, xalq hərəkatlarının təsiri olduğunu qeyd edir. Görkəmli Azərbaycan alimi Əhməd Cəfəroğlu (1899-1975) da “Koroğlu” dastanının el arasında geniş yayılmasının, dillər əzbəri olmasının səbəbini onun xalqın cahangirlik tarixi ilə bağlılığında, həmçinin bunu yüksək sənətkarlıqla əks etdirilməsində görür: “... zaman və təfəkkür fərqləri bir tərəfə buraxılacaq olursa, ... “Koroğlu”nun mücadilə fəlsəfəsində xan – İran, şah – Rusiya, vəzir də – Osmanlı İmperatorluğu olsa gərəkdir. Üzərinə bu qədər ağır yükü almaqla o, Azərbaycan tarixinin bu cəngavərlik dövrəsini bütün çılpalığı ilə aydınlatmaqdadır” [Caferoğlu (1953):17].

Beləliklə, alim dastanın tarixi əhvalatların təsiri ilə yarandığını, Koroğlunun və ətrafına topladığı dəlillərin simasında xalqın mübarizə salnaməsinin əksi olduğunu qeyd etmişdir.

Türkmən versiyasının tədqiqatçılarından Babış Mametyazov “Goroğlu”da Xızır, İmam Əli, pərilər və mifik personajları nəzərdə tutaraq, onun daha qədim dövrlərdə yarandığını, sonradan Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu dövlətləri dönəmilə bağlı bəzi əlavələr olduğunu qeyd etməkdədir [Məmmetyazov (1982): 16-26].

Azərbaycanda da son illərdə aparılan tədqiqatlarda dastanın mifoloji qatı təhlilə cəlb edilərək, fərqli yanaşmalar da özünü göstərməkdədir. Almaniyada mühacir həyatı yaşayan Behruz Həqqinin farsca qələmə aldığı, 2003-cü ildə

nəşr edilərək elmi ictimaiyyətin müzakirəsinə verilən “Koroğlu – tarixi-mifoloji gerçəklik” əsərində müəllif: “Koroğluluq, bizcə, qədim əcdadlarımız tərəfindən yeni ilin qarşılanması, yazın qısa qalib gəlməsi üçün icra edilən bir ayın olmuşdur” [Həqqi (2003):12], – yazaraq, dastanın mənşə etibarını daha qədimlərə bağlılığı faktını, Koroğlunun “Ölüb-dirilən təbiət tanrısının adı olması” qənaətini irəli sürmüş, müxtəlif xalqların (yunan, Çin, İran, hind və s.) folklor örnəkləri, eyni zamanda dastanın versiya və variantları (Osmanlı türk, Azərbaycan, türkmən, İraq-türkman, tacik, bolqar və s.) əsasında mülahizələrinin geniş şərhini vermişdir.

Professor Füzuli Bayat: “Koroğlu ritual-mifoloji dünyadan şaman aləminə, batini bilgi olan təsəvvüfə, qızılbaş-sünni mübarizəsinin qəhrəmanına qədər dəyişik mərhələlər keçmişdir. Ona görə də bir sıra cəhətləri ilə özündən əvvəlki qəhrəmanlıq dastanlarından fərqlənən “Koroğlu” dastanını türk dastançılıq ənənəsinin yeni mərhələsi hesab etmək mümkündür” [Koroğlu (2014):4], – yazaraq, eposda tarixi hadisələrlə yanaşı, mifoloji məqamların da olması məsələsini diqqətə çatdırmışdır ki, fikrimizcə, belə yanaşma daha dəqiqdir.

Məlumdur ki, türkmən “Goroğlu”su baxşılar tərəfindən dütarın (ikisimli alət) söylənərək, xalq arasında geniş yayılmışdır. Onlar ayrı-ayrı kəndləri, aulları gəzərək, xüsusən toy (türkmənlərdə deyildi ki kimi, toy-tamaşa) məclislərində bu dastanın müxtəlif qollarını söyləyərək onu əbədiləşdirmişlər.

Hələ XIX yüzildə məşhur macar şərqşünası Armin Vamberi (1832-1913) Türkmənistan səfərində gördüklərini özünün “Orta Asiyaya səyahət” əsərində belə təsvir edir: “Xüsusən qış vaxtlarında onlar (türkmənlər – A.H.) gözəl nağıllar və hadisələr dinləməyi sevirilər. Onlar baxşılardan ikisimli alət – dütarla “Koroğlu” və ya Amin molla, ya da Məhtimqulunun şeirlərini dinləyəndə çox sevinirlər...[Вамбери].

Maraqlıdır ki, Vamberi belə baxşı məclislərinin birində özü də iştirak etmiş və onun qısa təsvirini vermişdir: “O (baxşı – A.H.) əvvəlcə sakitcə tellərə vuraraq davam edirdi, amma döyüş qızıxdıqca həm oxuyanın, həm də dinləyənlərin həyəcanı daha da artırdı, gənc köçərilər papaqlarını yerə atıb dəlilər kimi saçlarını yolurdular, sanki özlərilə döyüşürdülər” [Вамбери].

Türkmən “Goroğlu”su qollarının sayına görə ən böyük versiyalardan biri hesab edilir, təbii ki, söyləyicilər onların hamısını əzbər bilmirlər. Xüsusən nəzərə alınsa ki, söyləyicilərin əksəriyyəti savadsız olduqlarına görə ancaq iti yaddaşlarına güvənirlər, auditoriyanın tərkibinə, vaxt məhdudiyətinə və dinləyicilərin marağına uyğun müəyyən qolları ifa edirlər. Ayrıca, xatırladaq ki, baxşılıq qabiliyyəti belə ailələrdə nəsilbənəsil ötürülür. Hətta “Goroğlu” mətninin ən böyük variantının Pelvan baxşının dilindən toplandığını qeyd edən B.Karriyev onun ata-babalarının da bu sənətin sahibi olduqlarını bildirməkdədir. Pəlvan baxşının babası “Ata baxşı və ya Xoca baxşı dastan

söyləyicisi məktəbinin banisi – dastançı olmuşdur. Ata baxşının atası isə Ata Nəzər baxşı, Ata Nəzər baxşının atası isə Qoç baxşı olmuşdur. Qoç baxşı həm də “Goroğlu” eposunun qoruyucusu və yayanlardan biri olmuşdur” [Qöroqlı, (1983):10].

B.Karriyev həmçinin Pəlvən baxşından toplanan mətnin tam olmadığını, təxminən onun “Goroğlu”nun qırxa qədər qolunu, bundan başqa “Huyrlukqa və Həmra”, “Sayatla Həmra” dastanlarını əzbər söylədiyini qeyd edir. Xatırladaq ki, “Huyrlukqa və Həmra”, “Sayatla Həmra” dastanları orijinaldan tərcümə edilərək, Azərbaycanda 2022-ci ilə nəşr edilmişdir [Həsənqızı (2022)].

Türk xalqlarının əksəriyyətində olduğu kimi, Azərbaycanda da “Koroğlu” dastanının nəşrlərində müəyyən problemlərin mövcudluğunu söyləmək mümkündür. Eposun 2021-ci il son nəşrinin tərtibçisi – Əfzələddin Əsgər həmin problemə diqqəti yönəldərək yazır: “Koroğlu” dastanının toplanması işi dağınıq şəkildə aparıldığı üçün dastan nəşrinin akademik prinsiplərə uyğun olaraq onun yalnız bir söyləyicinin repertuarından yazıya alınmış variantının nəşri mümkün deyil” [Koroğlu (2021): 3].

Türkmən “Goroğlu”su XIX əsrdən başlanaraq hissələr şəklində toplanmağa başlanmışdır. 1941-ci ildə Ata Govşudov 13, 1958-ci ildə Nagim Aşurov 14, 1980-ci ildə yenə Ata Govşudov 15 qol həcmində dastanı nəşr etdirmişdir. Nəhayət, Amanmurat Baymuradov dastanı 14 qol həcmində 2012-ci ildə nəşr etdirmiş, ona geniş bir “Son söz” də yazmışdır. [Görogly (2012), 725].

“Koroğlu” və “Goroğlu”nun oxşar və fərqli xüsusiyyətləri

Həm türkmən “Goroğlu”su, həm də Azərbaycan “Koroğlu”su arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətlər vardır. Bəzi fərqliliklərə nəzərdən keçirək:

1. Türkmən eposunda Rövşən məzarda dünyaya gəlir, ona görə Goroğlu adlanır. Annaguh Nurmuhəmmət “Dünyada və türkmənlərdə “Goroğlu” adlı tədqiqatında qəhrəmanın adı ilə bağlı yazır: “Qəhrəmanın adı Goroğludur. Yəni “məzarın oğlu”dur. Bu ad ona sonradan verilmiş və ya süni yaradılmış ad deyildir. Bu dastanın öz mənasından qaynaqlanmaqdadır. Belə ki, xalq dastan yaradıldığı zamanda onun ər olmasını, qəhrəman olmasını, igid olmasını istəmişdir və belə bir qəhrəman arzulamışdır. O da ancaq onların qaranlıq dünyasını aydınlatmaq arzusu ilə bağlıdır” [Nurmuhəmmət (1996): 149].

Azərbaycanda dastan qəhrəmanının adı ilə bağlı (Koroğlu və ya Goroğlu) təhlillərin çoxunda hər ikisinin də qaranlıqla bağlı olması qənaəti qeyd edilməkdədir. Səfa Qarayev isə qəhrəmanın adının qaranlıqla əlaqələndirməklə yanaşı, problemi tam fərqli bir müstəvidə şərh edir: “Koroğlu” adında qəhrəmanın ata xətt əsasında adlandırılması əsas götürüldüyü halda, “Goroğlu” adında qəhrəmanın ana xətti əsasında adlandırılması əsas götürülmüşdür” [Xavəri; Quliyev; Qarayev (2016): 378]. Bu, “Goroğlu” adı ilə bağlı tam fərqli bir yanaşmadır. Xatırladaq ki, Səfa Qarayev “Koroğlu” dastanında ata-oğul konfliktinin psixoanalitik semantikasi (Edip kompleksi

kontekstində)” adlı tədqiqatında dastanın türkmən versiyasını müqayisəyə cəlb etmiş, psixanalitik təhlillər aparmışdır [Ətraflı bax: Xavəri; Quliyev; Qarayev: s.361-479].

2. Türkmən versiyasında Koroğlunun uşaqlığı ilə bağlı məlumatlar verilir. Azərbaycan versiyasında isə Rövşən dastana bəlli bir yaşda – artıq yeniyetmə kimi daxil olur.

3. Türkmən versiyasında Rövşən İmam Əlinin Nəfəs oğludur. Qeyri-adi gücü, anlayacağı yetmiş iki dili və qılınıcını ona hamisi Hz. Əli və qırx ərən bəxş edir. Goroğlu hər çətinə düşdüyündə də ərənlər ona yardım edir.

4. Türkmən “Goroğlu”sunda qəhrəmanın atası Adı bəy öz əcəli ilə ölür. Gözü çıxarılan isə onun babası Cığalı bəydir.

5. Türkmən “Goroğlu”sunda mifoloji qüvvələr (İmam Əli, qırxlar, pərilər və s.) daha çox iştirak edir. “Koroğlu, ox atarkən, savaşa girərkən hər zaman Hz.Əlini anar, ondan yardım istər. Koroğlunun Hz.Əlidən yardım istədiyini duyan düşmənləri qorxuya düşür, çünki onlar da piri Hz.Əli olan birisiylə mücadilə etmənin zorluğunu bilməkdədirlər” [Şahin (2009): 323].

Azərbaycan versiyasında mifoloji məqamlar olsa da, real hadisələr üstünlük təşkil edir.

6. Türkmən “Goroğlu”sunda arxaik sözlər daha çox mühafizə olunub. Məsələn, urmaq (vurmaq), ayıtmaq (söyləmək), əm (dərman), varmaq (getmək) don (paltar), qısqa (qısa), çör (çöp) və s.

7. Türkmən “Goroğlu”sunda Rövşənin ətrafında qırx igid vardır. Azərbaycan “Koroğlu”sunda yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəlidən bəhs olunur və s.

Bütün bunlarla yanaşı, hər iki versiyada heyrətamiz dərəcədə oxşarlıqlar vardır:

1. Hər iki dastanın baş qəhrəmanı haqsızlığa dözməyərək mübarizəyə qalxmış Rövşəndir.

2. Hər iki dastanda möcüzəli doğulan at səbəbindən “koredilmə” motivi var.

3. Hər ikisində mifik şəkildə – su atı cinsindən doğulan Qırat vardır.

4. Hər iki dastan qəhrəmanı, fonetik cəhətdən müxtəlif şəkildə səslənsə də, eyni sözdən yarandığı şübhə doğurmayan Çənlibel/Çandıbildə məskən salmışlar.

5. Hər iki versiyada qəhrəmanlar igid olmaqla yanaşı, həm də aşiq və ya baxşıdır.

6. Dastanın hər iki versiyasında çox ağıllı və igid qadın obrazları vardır.

7. Hər iki dastanda hadisələr haqsızlığa qarşı mübarizə ilə başlayır.

8. Obrazların, personajların, məkanların adları, fonetik fərqlər nəzərə alınmazsa, eynidir, Adı (Alı), Rövşən, Övez (Eyvaz), Reyhan Ərəb (Ərəb Reyhan), Qırat, Təbriz, Ərzurum, Araz və s.

Azərbaycan və türkmən eposu təkcə təhkiyə, müxtəlif motiv, hadisə, ad və s. ilə bir-birinə bənzəmir, bəzən “Goroğlu”dakı nəzm parçaları cüzi fərqlə Azərbaycan aşuqlarının şeirləri ilə üst-üstə düşür. Məsələn, “Goroğlu”da verilən:

Qəflətdə yatırdım, gəldi ərənlər,
Dur, qafil, yerindən, oyan, dedilər.
Gözüm açıb gördüm cümlə cahanı,
“O durandır Şahımərdan”, dedilər.
Qəflətdə yatırdım, açdım gözümü,
Ərənlər payinə sürtdüm üzümü,
Oxutdular, haqq söylədim sözüümü,

Yetmiş bir kəlməni əyan dedilər, – şeirini “Qurbani” dastanındakı aşağıdakı parça ilə müqayisə etsək, bu fikir aydınlaşmış olacaqdır.

Yatmışdım, üstümə gəldi ərənlər,
Səfil, nə yatmışan, oyan, dedilər,
Oyandım qəflətdən, açdım gözümü,
Al, abi-kövsərdən, iç, qan, dedilər¹.

Oyandım qəflətdən, açdım gözümü,
Ərənlər payinə sürtdüm üzümü.
Dindirdilər, haq söylədim sözüümü,
Doxsan min kəlməmə bəyan dedilər [AD (1965): 10].

Bu siyahını uzatmaq da olar, yəni bu versiyalar bir-birinə çox yaxındır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, türkmən “Goroğlu”sundakı yer adlarının çoxu Azərbaycanla birbaşa bağlıdır. Belə ki, Qırat sınaqdan Araz çayı sahilində keçirilir. Əsas obrazlardan biri Gülənnam özünün Şirvan elindən olduğunu söyləyir. [Qöroqlı (1983):35]. Goroğlu bəzi məqamlarda özünün Təbrizdən gəldiyini söyləyir. Övezi axtarmağa gedəndə soruşurlar: “317. – Ay dost, hardan gəlirsən?”

Cavab:

– Təbriz yurdundan gəlirəm” [Qöroqlı, (1983)].

Macar alimi Armin Vamberi öz səyahətnaməsində türkmənlərin azərbaycanlılara olan münasibətilə bağlı maraqlı bir məqama diqqət yetirir: “Əgər baxşından nə isə yaxşı bir nəğmə oxuması xahiş edilərsə, o, hər zaman Azərbaycan mahnısı ifa edər. Hətta türk mənşəli iranlı əsir düşərsə, bağışlanacağına ümid edə bilər, ona görə ki, türkmən hər zaman deyir: “O kafir qardaşımızdır” [Вамбери].

Məhz bu rəğbətənin nəticəsidir ki, nəinki folklor mətnləri, eyni zamanda, xalq musiqisi, mərasimləri, adət-ənənələri, memarlıq, xalçaçılıq, dulmuşuluq, misgərlik və s. sənət nümunələri bu qohum xalqlar arasında genetik kodlarla

¹ Bu misra başqa bir variantda, “Görünənə Şahi-Mərdan dedilər” (AD (1965):292) şəklindədir.

bir-birinə bağlıdır. Tədqiqatçı Kamilə Dadaşzadə “Epik əsərlərin musiqi hermenevtikası problemlərinə dair” adlı tədqiqatında bu məsələ haqqında yazır: “Koroğlu” havalarının Azərbaycan, türk, türkmən variantlarının musiqi dilinin müəyyən səviyyələrində aparılmış müqayisəli təhlili onların tarixi-genetik qohumluğunu aşkarlamışdır. Ümumiyyətlə, qeyd olunmalıdır ki, türksoylu xalqların musiqili-epik yaradıcılığının ən dərin semantik qatlarının öyrənilməsində, onun kodunun açılmasında məhz tarixi-müqayisəli təhlil aparıcı rol oynaya bilər” [Şamil (2009): 126].

Xalq Koroğlu “Oğuz qəhrəmanlıq eposu” adlı tədqiqatında bu yaxınlığın səbəbini vahid kökə bağlılıqda görür: “Türkmən və Azərbaycan mahnılarının çoxunun kökü eynidir... Azərbaycan və türkmən xalq mahnılarının ifa tərzində oxşardır. Onların bir çoxu, məsələn, təqvim-mərasim mahnıları tamamilə eynidir” [Koroğlu (1999): 96].

Məhz bu və bu kimi səbəblər yalnız folklor mətnlərinin deyil, mərasim və ənənələrin, bayramların, bir sıra sənət sahələrinin – xalçaçılıq, tikmə, toxuculuq, geyim və saç düzümü, dulusçuluq, zərgərlik, misgərlik və s. sahələrdə oxşar ilmə, naxış, ornamentlərin heyvətəedici dərəcədə oxşarlığına gətirib çıxarmışdır.

Nəticə. Yuxarıda xatırlandığı kimi, Pelvan baxşının repertuarından yazıya alınan, B.Karriyevin (A.E.Poseluyevskinin iştirakı ilə) rus dilinə tərcümə etdiyi və “SSRİ xalqlarının eposları” seriyasında 1983-cü ildə Moskvada nəşr olunan türkmən “Goroğlu”su mükəmməlliyilə diqqəti çəkir. Həm türkmən, həm rusca mətnlə yanaşı, dastanın söyləndiyi musiqi notları, şərhlər və lüğət də bu kitaba əlavə edilmişdir ki, bu da onun ən əhatəli nəşr olmasının göstəricisidir. Azərbaycan dilində təqdim edilən tərcümə məhz bu məziyyətlərinə görə həmin nəşrə əsasən aparılmışdır.

Dünyanın müxtəlif ölkələrinin universitetlərində komparativistika bir fənn kimi tədris edilir, müqayisəli təhlillərə önəm verilir. Fikrimizcə, Azərbaycanda da dünya, o cümlədən türk xalqları folklorunun ən gözəl örnəkləri yalnız mütəxəssislər tərəfindən orijinaldan tərcümə edilməli və müqayisəli təhlil olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

AD (1965) – Azərbaycan dastanları. 5 cildə, I c., Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 380 s.

Caferoğlu (1953) –Caferoğlu Ahmet. Azərbaycan dil və edebiyatının dönüm nöqtələri, Ankara: Yeni Cezaevi matbaası, 26 s.

Görogly – Görogly eposy – A.Goli (sahet.net)

Görogly (2012) – Görogly. Türkmən Dövlət neşriyat gullugu, 728 s.

Həqqi (2003) – Həqqi Behruz. “Koroğlu” – tarixi-mifoloji gerçəklik, Bakı: Nurlan, 316s.

Həsənqızı (2022) – Türkmən məhəbbət dastanları, (tərc. edən: A.Həsənqızı) Bakı, 240 s.

- Qöroqlı, (1983) – Qöroqlı, Türkmen qaxırmançılıq eposı, Moskva: Изд-во Наука, 805 s.
- Koroğlu (2014) – Koroğlu (1842-ci il London nəşrinin tərcüməsi), Bakı: “Çıraq”, 520 s.
- Koroğlu (2021) – Koroğlu, (tərtib edən: Əfzələddin Əsgər), Bakı: Elm və təhsil, 328 s.
- Koroğlu (1999) – Koroğlu Xalıq. Oğuz qəhrəmanlıq eposu, Bakı: Yurd, 243 s.
- Жирмунский (1962) – Жирмунский Б. Народный героический эпос, Гос. Изд-во Худ. Лит-ры, Москва-Ленинград, 435 стр.
- Xavəri; Quliyev; Qarayev (2016) – Xavəri Sərxan, Quliyev Hikmət, Qarayev Səfa. Folklorun funksional strukturu: multidisiplinar kontekst (baxış bucağında), Bakı: Elm və təhsil, 496 s.
- Mämmetyazov(1982) – Mämmetyazov Babış. Göroqlı Eposınıñ Döreyşi Hakkında, Aşgabat: Ilım 16-26
- Nurmuhammet (1996) – Nurmuhammet Annaguh. Türkmenlerde ve dünyada Göroqlu, Bilig, sayı 3. s. 144-154
- Sand (2007) – Sand Jorj. Koroğlu, Bakı: Qanun, 256 s.
- Şahin (2009) – Şahin İbrahim Halil. Türkmenistan sahası destancılık geleneği ve Türkmen destanları, Doktora tezi, Balıkesir: 918 s.
- Şamil (2009) – Şamil Əli. Azərbaycan Əlyazmaları İnstitutunun arxivindəki “Koroğlu” dastanı Kırmda nəşr olundu, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, Bakı: Nurlan, s.126
- Вамбери – Вамбери Арминий. Путешествие по Средней Азии (itexts.net)

